

Emocionalni razvoj djece ranog djetinjstva s naglaskom na utjecaj COVID-19 pandemije

---

Marinović, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:431703>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-01**

image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za predškolski odgoj
Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Andela Marinović

**Emocionalni razvoj djece ranog djetinjstva s
naglaskom na utjecaj COVID-19 pandemije**

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za predškolski odgoj
Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Emocionalni razvoj djece ranog djetinjstva s naglaskom na utjecaj COVID-19 pandemije

Diplomski rad

Student/ica:

Anđela Marinović

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Mira Klarin

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anđela Marinović**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Emocionalni razvoj djece ranog djetinjstva s naglaskom na utjecaj COVID-19 pandemije** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 11. srpnja 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. EMOCIONALNI RAZVOJ I UVJETI EMOCIONALNOG RAZVOJA.....	6
3. EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA RANOG DJETINJSTVA.....	9
3.1. FAZA USVAJANJA EMOCIJA.....	9
3.2. FAZA DIFERENCIRANJA EMOCIJA.....	11
3.3. FAZA TRANSFORMACIJE EMOCIJA.....	12
4. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA SOCIOEMOCIONALNI RAZVOJ DJECE.....	14
5. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE.....	16
5.1. PREGLED ISTRAŽIVANJA UTJECAJA COVID-19 PANDEMIJE NA EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE.....	16
5.1.1. Rezultati iz Kine.....	18
5.1.2. Rezultati iz UK, Irana i Irske.....	19
5.1.3. Rezultati iz Španjolske.....	21
5.1.4. Rezultati iz Australije.....	22
5.1.5. Rezultati iz Južne Afrike.....	25
5.2. USPOREDBA UTJECAJA.....	29
6. ZAKLJUČAK.....	37
LITERATURA.....	39
ŽIVOTOPIS.....	45
POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA.....	46
POPIS SLIKA.....	46
POPIS GRAFIKONA.....	46
POPIS TABLICA.....	46

SAŽETAK

Socijalno-emocionalni razvoj djece počinje rađanjem i roditeljskim vezivanjem za dijete. Ovo povezivanje omogućuje majci da na vrijeme odgovori na djetetove potrebe. Tijekom prve godine života djeca razvijaju osnovno povjerenje, nemaju sposobnost donošenja vlastitih odluka nego su ovisni o roditeljima ili skrbnicima. Stvaranje i razvijanje osnovnog povjerenja tijekom prve godine života omogućuje dojenčetu da traži roditelje ili skrbnika u vrijeme stresnih događaja čime se stvara osjećaj privrženosti.

Čak i prije usvajanja te učenja jezika, bebe u prvoj godini života uče komunicirati putem emocija. Može se tvrditi da učenje emocionalne regulacije i kontrole impulsa mogu odrediti kasniji uspjeh u životu više od kvocijenta inteligencije. Dolazi do brzog rasta društvenih i emocionalnih područja mozga tijekom prve dvije godine života. Dijete nakon toga obrađuje i tumači podražaje iz okoline koji proizvode emocionalni odgovor. Na temelju toga djeca grade emocionalne i stresne regulatorne sustave tijela. Tijekom druge polovice djetinjstva (3-5), emocionalne informacije postaju dio svijesti djece. Vezanost i privrženost se smatra ključnim događajem u emocionalnom razvoju osobe. Postavlja temelj djetetove sigurnosti, gaji samopoštovanje i izgrađuje emocionalnu regulaciju te vještine samokontrole. Pojava globalne pandemije uzrokovana virusom COVID-19 uvelike je utjecala na emocionalni razvoj djece u različitim periodima rasta. Rezultati istraživanja neosporno impliciraju na to da globalna pandemija značajno utjecala na socio-emocionalni razvoj djece i adolescenata, a posebno u slabije razvijenijim zemljama.

Ključne riječi: emocionalni razvoj, faze emocionalnog razvoja, djeca, COVID-19, pandemija

ABSTRACT

Emotional development of early childhood children with an emphasis on the impact of the COVID-19 pandemic

The socio-emotional development of children begins with birth and parental attachment to the child. This connection allows the mother to respond to the child's needs in a timely manner. During the first year of life, children develop basic trust, do not have the ability to make their own decisions, but are dependent on parents or guardians. Creating and developing basic trust during the first year of life allows an infant to seek out a parent or guardian in times of stressful events thus creating a sense of attachment.

Even before learning and learning a language, babies in the first year of life learn to communicate through emotions. It can be argued that learning emotional regulation and impulse control can determine later success in life more than IQ. There is a rapid growth of social and emotional areas of the brain during the first two years of life. The child then processes and interprets stimuli from the environment that produce an emotional response. Based on this, children build emotional and stressful regulatory systems of the body. During the second half of childhood (3-5), emotional information becomes part of children's consciousness. Attachment and attachment is considered a key event in a person's emotional development. It lays the foundation for a child's safety, cultivates self-esteem and builds emotional regulation and self-control skills. The emergence of a global pandemic caused by the COVID-19 virus as an external stimulus has greatly affected the emotional development of children in different periods of growth. The results of the research undeniably imply that the global pandemic significantly affects the socio-emotional development of children and adolescents, especially in less developed countries.

Keywords: emotional development, stages of emotional development, children, COVID-19, pandemic

1. UVOD

Emocionalni razvoj se smatra osnovnim procesom u dječjem razvoju. Ovaj razvoj nastaje kao posljedica naslijeđenih mehanizma reagiranja na različite emocionalne situacije, događaje i procese socijalizacije u obiteljskoj zajednici i užoj te široj okolini. Djeca u predškolskoj dobi su pod izraženim utjecajem okoline u kojoj odrastaju. Nadalje, djeca u interaktivnom procesu s okolinom istražuju svijet, uče se izražavati, razumjeti emocije drugih ljudi, razumijevati pokrete, stvarati osjećanja, tumačiti različite postupke i slično. Roditelji svojim primjerom doprinose razvitku empatije kod djece što doprinosi daljnjem razvoju odnosa s drugim ljudima i kreiranju slike o svijetu te sebe kao osobe.

Različiti čimbenici utječu na emocionalni razvoj djece kroz njihovo odrastanje, a ovaj rad će se baviti fazama emocionalnog razvoja djece predškolske dobi. U teorijskom djelu opisat će se faze emocionalnog razvoja kod predškolske djece te vrste čimbenika koji utječu na tu vrstu razvoja. Istraživački dio će se baviti utjecajem pandemije COVID-19 na emocionalni razvoj djece.

Posljednje dvije godine zabilježena su različita kvalitativna i kvantitativna istraživanja koja se vežu za utjecaj globalne pandemije na socio-emocionalni razvoj djece i njihov razvoj. Reakcije djece na pojavu virusa COVID-19 u siromašnijim zemljama su dokumentirane kao nenamjerne društvene posljedice pogoršanog siromaštva, raširene gladi i nesigurnosti hrane, kao i državnog te obiteljskog nasilja što je uvelike utjecalo na emocionalni razvoj djece. Poremećaji povezani s pojavom virusa COVID-19 mogu imati cjeloživotne posljedice, podjednako za djecu i za adolescente, s obzirom na to da su to osjetljive razvojne faze. U zemljama s niskim i srednjim dohotkom s najstrožim ograničenjima i najbrojnijim slučajevima zaraze COVID-19, kao što je primjerice Južna Afrika, očekuje se da će djeca i mladi snositi najveći teret neizravnih učinaka pandemije. U bogatijim i razvijenijim zemljama utjecaj pandemije je nešto drugačiji jer su djeca bila izložena manjem pritisku.

Cilj rada je istražiti i procijeniti utjecaj globalne pandemije na emocionalni razvoj djece u različitim zemljama s obzirom na gospodarski razvoj. Za potrebe istraživanja u ovom istraživačkom radu će se koristiti rad na literaturi. U radu će biti prikazan pregled istraživačkih radova na temu utjecaja COVID-a na emocionalni razvoj djece. U istraživačkom

radu kao tehnika istraživačkog procesa koristit će se desk metoda. Naime, desk istraživanja predstavljaju metodu prikupljanja sekundarnih podataka.

Rad se sastoji od šest cjelina. Prvi dio predstavlja uvod, cilj i predmet rada, metodologiju primijenjenu u radu i strukturu rada. Drugi dio se odnosi emocionalni razvoj i uvjete emocionalnog razvoja djece, dok treći dio predstavlja proces emocionalnog razvoja djece predškolske dobi. Četvrti dio ukazuje na to koji čimbenici izravno doprinose na pozitivnom socio-emocionalnom razvoju djece. Peti dio rada daje pregled istraživanja utjecaja pandemije na emocionalni razvoj djece. Šesti dio rada su zaključna razmatranja, dok posljednji nenumerirani dio predstavlja izvore literature korištene u radu, životopis, popis slika, tablica i grafikona.

2. EMOCIONALNI RAZVOJ I UVJETI EMOCIONALNOG RAZVOJA

Emocije se smatraju „jednim od najvažnijih čimbenika koji izravno utječu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca i imaju glavnu ulogu u interpersonalnom životu. Svako dijete na podražaje iz svoje okoline reagira emocionalno. Odrasli emocije često jednostavno prepoznaju i razlikuju, ali mnogo teže će ih opisati i definirati” (Brajša-Žganec, 2003).

LaFreniere (2013) ističe podjelu suvremenih teorija emocija na fiziološke psihološke i evolucijske. Dok evolucijske teorije zasnovane na radu Charlesa Darwina pretpostavljaju „postojanje više osnovnih emocija, a usmjerene su na istraživanje načina izražavanja, odnosno ekspresije emocija, funkcije emocija te njihov evolucijski razvoj, biološke odnosno fiziološke teorije usmjerene su na utvrđivanje kortikalnih regulacijskih mehanizama odgovornih za emocionalno izražavanje i ponašanje te na istraživanja lateralizacije hemisfera u obradi emocionalnih podražaja” (LaFreniere, 2013).

Emocije djece su iznimno snažne, ovladavaju dijete koje ih pokazuje spontano i izravno. U isto vrijeme su kratkotrajne i brzo se izmjenjuju. Rezić (2006) ukazuje na činjenicu da postoje i tipične razvojne faze u doživljavanju i izražavanju emocija. „Razvojne faze su uvjetovane biološkim sazrijevanjem, sve složenijim situacijama u djetetovom okruženju, kao i sazrijevanjem intelektualnih sposobnosti koje omogućuju djetetu razumijevanje situacije i planiranje vlastitog ponašanja” (Rezić, 2006).

Roditelji, odrasli, učitelji ili odgajatelji vrlo često imaju poteškoća s priznavanjem emocija samima sebi i njihovim izražavanjem. Rezić (2006) nadalje naglašava da su glavne odrednice suvremenog načina života previše događanja te brojni doživljaji, dojmovi, i očekivanja koja ni ne dopiru do svijesti odraslih niti se stignu izraziti riječima. Krivnja ili strah odraslih vezani uz vlastite neugodne osjećaje dovode do izbjegavanja i odbacivanja stvarnog osjećaja, te se silna energija utroši na pokušaje preuranjenog „izdizanja iznad” osjećaja što izravno utječe na to da brojnoj djeci nedostaje mentor uz kojeg bi istraživali svoje osjećaje i načine primjerenog izražavanja osjećaja.

Nedostatak kontakta s vlastitim osjećajima odrasli najčešće zamjenjuju misaonim idejama i racionalnim analiziranjem vanjskih okolnosti i pritom zaboravljaju da djeca još nemaju razvijen analitičko-racionalni um i da su dječji dojmovi i zaključci na dječjoj

emocionalnoj razini i da se njihov doživljaj stvarnosti uvelike razlikuje od interpretacije odraslih.

Nadalje, Rezić (2006) naglašava kako se događa proces socijalizacije emocija:

➤ „Promatranjem i oponašanjem – sposobnost viđenja okoline i ljudi nužna je da bi dijete ostvarilo kontakt s okolinom. Djeca vide, primjećuju, obraćaju pozornost. Većina ljudi odrastanjem ‘odustaje od neposrednog gledanja’ i vidi stvari i događaje u okviru naučenih shema i očekivanja”.

➤ „U okviru modela ponašanja ljudi iz bliske okoline- dijete oponaša način i intenzitet emocionalnog izražavanja. Način priopćavanja o svojim emocijama ujedno je i poziv okolini da sudjeluje u emocionalnom doživljaju. Pojedine obitelji, pa i kulture, razlikuju se u načinu otvorenosti/suzdržanosti u izražavanju svojih osjećaja i uživljanja u emocije svojih bližnjih”.

➤ „Namjernim odgajanjem kontrole emocija od strane roditelja, odgajatelja- postavljanjem granica prihvatljivog i neprihvatljivog izražavanja emocija, osobito izražavanja srdžbe. Dijete se usmjerava na smanjivanje intenziteta, potiče ga se na samokontrolu i uči odabiru društveno prihvatljivih oblika izražavanja emocija”.

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model razvoja

Izvor: Bronfenbrenner, U. (1997). Ekologija ljudskog razvoja. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Teorija ekoloških sustava zasnovana je na postavci da se ako se želi razumjeti razvoj, mora razumjeti interakcija, odnosno međusobni utjecaj osnovnih odlika djeteta i karakteristika njegova okruženja, odnosno konteksta okruženja. Bronfenbrenner (1997) navodi da su dijete i sredina neprekidno uvjetovani utjecajem jedno na drugo. Ti utjecaji su dvosmjerni ili transakcijski te se smatra da između djeteta i sredine postoji recipročan odnos i uzajamno uvjetovanje što je prikazano Slikom 1.

3. EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA RANOG DJETINJSTVA

Zbog specifičnosti svake faze dječjeg emocionalnog razvoja, one se u istraživanjima dijele u tri skupine i to kao: faza usvajanje emocija, faza diferenciranja emocija i faza transformacije emocija. U sljedećim potpoglavljima će se dati kratak osvrt na svaku od navedenih faza.

3.1. Faza usvajanja emocija

„Faza usvajanja emocija uključuje refleksne reakcije, karakteristike temperamenta te usvajanje određenih emocionalnih obilježja. Uz sposobnost emocionalnog reagiranja djeca uče prepoznavati emocije, ovisno o genetskim predispozicijama i karakteristikama temperamenta. Faza usvajanja emocija uglavnom se odvija u ranom djetinjstvu. Djeca od rođenja u interakciji s okolinom pokazuju svoje osjećaje te uče prepoznavati i kontrolirati emocije. Pozitivne emocije kao što su sreća, iznenađenje te negativne emocije poput ljutnje, tuge, straha, smatraju se osnovnim emocijama i mogu se prepoznati vrlo rano u djetinjstvu” Ekman (1992).

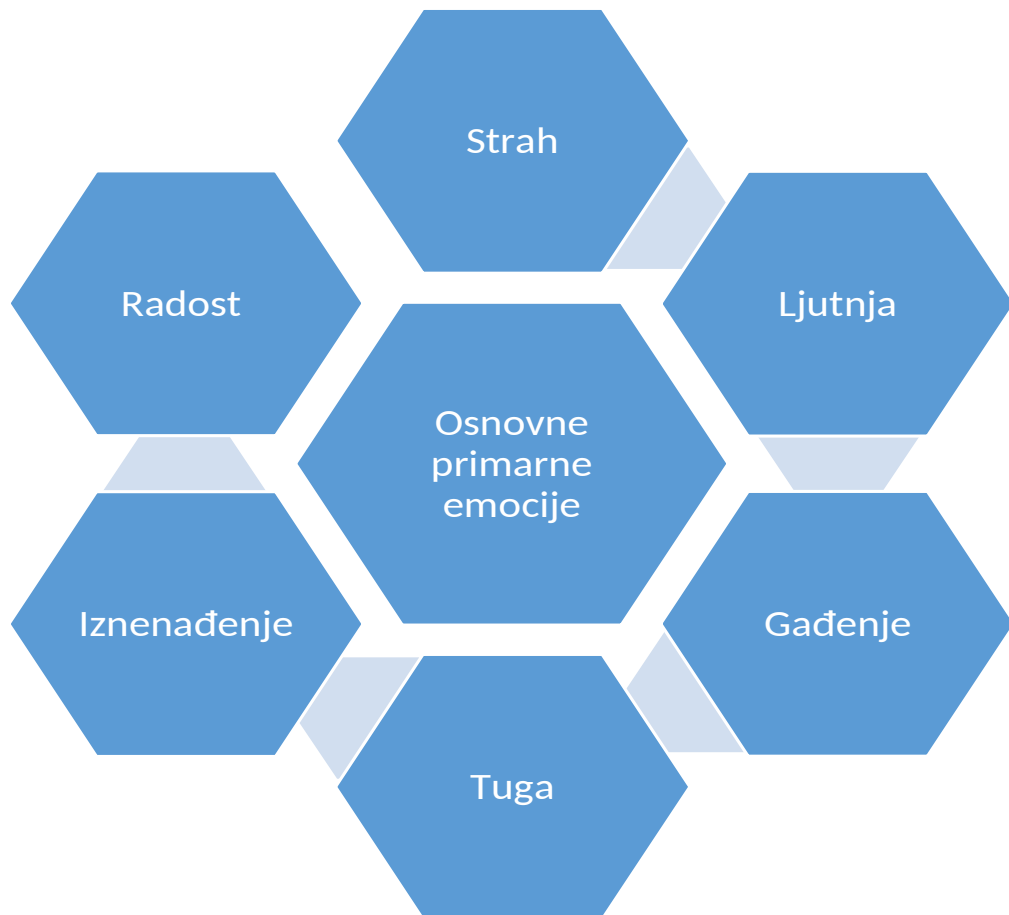
Prema Ekmanu (1992), emocija mora zadovoljiti sljedeće kriterije da bi emocija ušla u skupinu primarnih emocija:

- „univerzalnu ekspresiju i jasan početak,
- usporednu ekspresiju kod životinja,
- emocionalno specifičnu fiziologiju,
- univerzalni prethodni događaj,
- kratko trajanje,
- automatski mehanizam procjene i
- nepozvano javljanje”.

Za primarne emocije se smatra da imaju specifične karakteristike vezane za korijene primarnog evolucijskog naslijeđa, javljaju se rano u djetinjstvu i to automatski u interakciji s okolinom, imaju univerzalnu facijalnu ekspresiju koja je konstantna i mogu se prepoznati u različitim kulturama.

Postoji šest vrsta osnovnih, odnosno primarnih emocija prisutnih u ljudskom biću i to su:

- strah,
- ljutnja,
- gađenje,
- tuga,
- iznenađenje i
- radost.

Grafikon 1. Osnovne primarne emocije

Izvor: izrada autora prema: Piórkowska, M., Wrobel, M. (2017)

Piórkowska i Wrobel (2017) smatraju da emocije prirodnog razvoja svakog čovjeka i iste su za sve, bez obzira na okruženje pojedinca. Općenito, to su procesi povezani s evolucijom i prilagodbom i imaju urođenu i univerzalnu neuronsku pozadinu. Uz to, imaju karakteristično povezano emocionalno stanje, koje bismo mogli nazvati osjećajem (Piórkowska i Wrobel, 2017).

3.2. Faza diferenciranja emocija

„Faza diferenciranja emocija odnosi se na povezivanje kao i odvajanje izraza i osjećaja prema ili od određenog konteksta ili ponašanja. U fazi diferenciranja dolazi do modifikacije signala iz okoline, pri čemu se taj proces odvija pod utjecajem učenja te prvenstveno obiteljskih obrazaca ponašanja, a emocionalne reakcije povezuju se s novim kontekstom. Dakle, ova faza uključuje strategije koje su usklađene s društvenim očekivanjima, a

omogućuje minimaliziranje ili pretjerano naglašavanje izražavanja emocija” (Brajša-Žganec, 2003).

Rano djetinjstvo je iznimno usko povezano s interakcijom s roditeljima, a djeca diferenciraju i modificiraju svoje izražavanje emocija, oponašaju roditelje i tako stvaraju obiteljske obrasce ponašanja. Uz primarne emocije koje se javljaju vrlo rano nakon rođenja, u drugoj polovici druge godine života djeca postaju svjesna svog emocionalnog ponašanja vezanog uz primarne emocije te uče složenije emocionalne procese koji su preduvjeti za razvoj, primjerice, zavisti i empatije. Između druge i treće godine djeca u skladu sa stečenim i do tada naučenim standardima i normama ponašanja razvijaju složene emocije ponosa, krivnje i srama, zbunjenosti i prkosa. Glavno obilježje emocionalnog razvoja u dječjoj dobi je prepoznavanje emocija putem socijalnih kognicija (Brajša-Žganec, 2003).

„U predškolskoj dobi raste dječja prilagodba na identifikaciju emocionalnih izražaja i situacija iz okoline koje se mogu jasno verbalizirati na temelju njihovih vlastitih emocija i emocija drugih” (Eisenberg i sur., 1997). Isti autori navode i da je „reagiranja djeteta u funkciji njegove razine reaktivnosti, poglavito intenziteta emocionalnog reagiranja kao aspekta temperamenta te djetetove sposobnosti regulacije svojih emocionalnih reakcija i emocijama potaknutog ponašanja” (Eisenberg i sur., 1997).

Pokazatelji dobrog emocionalnog stanja djeteta su dječja sposobnost kontroliranja širokog dijapazona emocionalnih doživljaja i prikladnih reakcija u tim emocionalnim situacijama. Djeca koja su ovladala svojim emocionalnim doživljajima smatraju se emocionalno kompetentnim. Emocionalna kompetencija uključuje dječju sposobnost prikrivanja emocija kao i vidljiva ponašanja koja otkrivaju doživljena emocionalna iskustva (Brajša-Žganec, 2003).

Istraživanja emocionalne kompetencije podrazumijevaju istraživanja regulacije emocija, reaktivnosti, razumijevanja emocija te razvoj samovrednovanja. Djeca rano nauče identificirati emocije, ali im je potrebno određeno vrijeme da integriraju informacije iz različitih izvora, da nauče potiskivati nepoželjne emocionalne iskaze te kako diferencirati svoje osjećaje da bi udovoljili očekivanjima okoline. Uglavnom u procesu socijalizacije emocija diferenciranje emocionalnog ponašanja, odnosno facijalna ekspresija i drugi emocionalni iskazi, prilagođavaju se obiteljskim i kulturalnim obrascima ponašanja (LaFreniere, 2013).

LaFreniere (2013) i drugi suvremeni znanstvenici se često pozivaju na rezultate eksperimenta Cohna i Tronicka iz 1983. godine u kojem se utvrđuje da se reakcije dojenčeta značajno razlikuju ovisno o situacijama depresivnih i normalnih uvjeta i sukladne su emocionalnim izražajima i reakcijama njihovih majki.

3.3. Faza transformacije emocija

Faza transformacija ili reorganizacije emocija podrazumijeva proces u kojem određeno emocionalno stanje transformira načine i procese razmišljanja, te mijenjanje emocionalnih procesa iskustvom. Faza se odvija kroz dva različita procesa: (Brajša-Žganec, 2003)

- „prvi se odnosi na način na koji određeno emocionalno stanje transformira procese razmišljanja, učenja ili pripreme za reakciju u tom stanju,
- drugi se odnosi na to kako se sam emocionalni proces mijenja iskustvom i znanjem”.

Prolazeći kroz ova dva procesa emocija „može ostati jednostavna, ali se može i transformirati u cjelokupni sustav mišljenja i ponašanja. Tuga se može pomiješati s krivnjom i strahom, što dovodi do negativne slike djeteta o samom sebi, potištenosti, a može voditi i u depresiju” (Brajša-Žganec, 2003).

Iako su kod novorođenčadi emocije nediferencirane, kod djece se emocije javljaju vrlo rano.

„Razvojni psiholozi navode da je primarna reakcija djeteta, koje se tek rodilo, uzbuđenje. Iz njega se kasnije izdvajaju uroda (iz nje razdraganost, ljubav i naklonost) te neuroda (a iz nje ljutnja, gađanje i strah). Diferenciranje emocija odvija se pod utjecajem učenja, i to ponajprije usvajanjem obiteljskih obrazaca ponašanja, koji su usklađeni s društvenim očekivanjima. U drugoj polovici prve godine, djeca postaju svjesna svog emocionalnog ponašanja, koja su vezana uz primarne emocije te uče složenije poput zavisti i empatije. Između druge i treće godine djeca u skladu sa stečenim i do tada naučenim standardima i normama ponašanja razvijaju složene emocije ponosa, krivnje i srama, zbunjenosti i prkosa” (Brajša-Žganec, 2003).

4. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA SOCIOEMOCIONALNI RAZVOJ DJECE

„Socio-emocionalni razvoj predstavlja ključan razvojni zadatak u djetetovu životu. Odnosi se na uspješno prepoznavanje i nošenje s vlastitim i tuđim emocijama u socijalnom kontekstu. Odvija se putem socio-emocionalnog učenja započevši od najranijih dana djetetova života te se kontinuirano nastavlja do odrasle dobi, kroz različite faze i različitim intenzitetom”, navode Vranjican i suradnici 2019.

Jedan od programa čiji je idejni začetnik Goleman i koji se u novije vrijeme primjenjuje diljem svijeta jest SEL (*engl.* Social and Emotional Learning). SEL je pristup obrazovanju čiji je cilj poučiti djecu kako integrirati vlastite kognitivne sposobnosti, emocije i ponašanje te omogućiti djeci da razvijaju i primjenjuju socio-emocionalne vještine i na taj način stječu socio-emocionalnu kompetentnost (Markuš, 2010).

Istraživanja su pokazala da socijalno i emocionalno kompetentni pojedinci najčešće imaju i visoka akademska i profesionalna postignuća, aktivno pridonose razvoju svoje uže i šire zajednice i predstavljaju uzor u privatnom i socijalnom životu. Oni znaju prepoznati svoje jake strane, postaviti realne ciljeve i s optimizmom planirati njihovo postizanje. Sposobni su uspješno rješavati probleme, poštovati mišljenja drugih ljudi i uspostavljati kvalitetne odnose s drugima.

Postoji pet osnovnih kompetencija koje se razvijaju u okviru SEL-a: (Markuš, 2010)

- „pojam o sebi – odnosi se na sposobnost prepoznavanja vlastitih emocija, prepoznavanje vlastitih i tuđih jakih strana, samopouzdanje i samoefikasnost;
- samokontrola – kontroliranje vlastitih impulsa, uspješno nošenje sa stresom, upornost i motivacija;
- svijest o drugima – empatija i uvažavanje drugih;
- socijalne vještine – suradnja, uspješna komunikacija, spremnost na traženje i pružanje pomoći, i
- odgovorno donošenje odluka – sposobnost evaluacije i divergentnog promišljanja prilikom donošenja osobnih i profesionalnih odluka, etičnost i moralnost prilikom odlučivanja”.

Socio-emocionalno kompetentno ponašanje obilježeno je dvama čimbenicima: (Markuš, 2010)

1. „Socijalna kompetencija koja se očituje u uspješnim socijalnim interakcijama prilikom kojih je važna pojedinačeva sposobnost zadovoljavanja vlastitih potreba tijekom održavanja pozitivnih odnosa s drugima.

2. Emocionalna kompetencija koja se očituje u prikladnom izražavanju emocija, razumijevanju vlastitih emocija i emocija drugih ljudi te u uspješnoj emocionalnoj regulaciji”.

Socijalne i emocionalne kompetencije zajedno čine prilagođeno ponašanje pojedinca u društvu. „Socio-emocionalne kompetencije obuhvaćaju brojna različita znanja, stavove i vještine koje omogućuju djeci da razumiju i reguliraju vlastite emocije, pokazuju suosjećanje te uspostavljaju i održavaju pozitivne odnose s drugima”.

5. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE

Pandemija uzrokovana Covid-19 je utjecala na globalno življenje čovječanstva u različitim dijelovima svijeta. Jednako tako, posljedice odgovora, koje su uključivale različite restrikcije i ograničenja, na pandemiju uključile su pogoršano siromaštvo, nesigurnost hrane te državno i obiteljsko nasilje, slabije obrazovanje i sl. S obzirom na to da su različite restrikcije i ograničenja utjecale na osnovne komponente ljudskog života, djelovale su i na rast i razvoj djece, kako fizički tako i psihički. Svakodnevna stvarnost roditelja prisilnog školovanja kod kuće tijekom pandemije iznjedrila je važan uvid u prednosti i slabosti vrtićkih, predškolskih i školskih obrazovnih sustava.

Djeca predškolske dobi od svog rođenja do polaska u školu najviše uče od svoje obitelji ili skrbnika te osoba s kojima najviše provode vrijeme. Obitelj predstavlja najvažnije i najranije okruženje u kojem dolazi do ranog emocionalnog i socijalnog razvoja kod predškolske djece, pa su stoga u vrijeme pandemije oni imali najveću ulogu u fazama emocionalnog razvoja djece jer su bili primorani biti u svojim domovima s djecom, obavljati rad od kuće i provoditi vrijeme s osobama s kojima žive. Ekonomska neizvjesnost i društvena nestabilnost tijekom krize uzrokovanom pandemijom utjecali su na odrasle ljude diljem svijeta i dobili značajnu medijsku pozornost, a uzročno posljedičnom vezom značajno su utjecala i na djecu te na njihov socio-emocionalni razvoj.

Temeljni cilj rada bio je istražiti i procijeniti utjecaj globalne pandemije na emocionalni razvoj djece u različitim zemljama s obzirom na gospodarski razvoj o čemu će više biti riječi u sljedećem poglavlju.

5.1. Pregled istraživanja utjecaja COVID-19 pandemije na emocionalni razvoj djece

Utjecajem Covid-19 pandemije i povezane posljedice s istim kao što su zatvaranje, izolacija i prekid u uslugama skrbi o djeci i školovanju utjecale su na živote djece i njihovih obitelji diljem svijeta. Noviji empirijski podaci iz prve godine pandemije ukazuju na to da bi

globalna pandemija mogla imati negativan utjecaj na socio-emocionalni razvoj djece, mentalno zdravlje i dobrobit djece, uključujući povišene razine tjeskobe, depresije i simptoma posttraumatskog stresa (Duan i sur., 2020; Oosterhoff i sur., 2020; Ravens-Sieberer i sur., 2021; Saurabh i Ranjan, 2020; Schmidt, Barblan, Lory i Landolt, 2021).

Kognitivna obrada stresnih događaja, emocionalna faza razvoja, uključujući sposobnost razumijevanja onoga što se događa, tjeskobnih misli i disfunkcionalne interpretacije vlastite reakcije, može objasniti razvoj ovih simptoma (Ehlers i Clark, 2000). Djeca predškolske dobi (3-6 godina) mogu biti osjetljiva na utjecaj stresnih događaja, između ostalih razloga zbog razvoja kognitivnih kapaciteta i ovisnosti o skrbnicima koji im pomažu razumjeti i procesuirati stresne događaje (De Young i Landolt, 2018). Primjerice, shvaćanje predškolske djece često se oslanja na nerealno razmišljanje, informacije i emocionalne iskaze njihovih skrbnika koji možda u nekim slučajevima mogu iskazati da su djeca prema njihovom subjektivnom mišljenju doživjela veće traume nego što jesu u stvarnosti (Dalton, Rapa, Stein i Health, 2020). S druge strane, predškolci bi mogli biti zaštićeni od trauma uzrokovanih pandemijom nedostatkom znanja i razumijevanja o kratkoročnim i dugoročnim posljedicama pandemije (Vasileva i sur., 2021).

Naime, kognitivni modeli uključuju negativne misli i brige kako bi objasnili razvoj i održavanje problema mentalnog i emocionalnog zdravlja djece kao što su anksioznost, depresija i posttraumatski stres nakon negativnih ili traumatskih događaja. Primjerice, pretpostavlja se da su negativna interpretacija dvosmislenih događaja i povećana pozornost na prijetnju ključni čimbenici za razvoj anksioznosti (Mathews i Mackintosh, 1998). Brige također mogu povisiti anticipaciju prijetnje i zadržati tjeskobu. Nadalje, Ehlers i Clark (2000) sugeriraju da negativne ocjene traumatskog događaja i njegovih posljedica dovode do osjećaja trajne prijetnje čak i u odsutnosti stvarne prijetnje i uzrokuju simptome kao što su povećano uzbuđenje i izbjegavanje što sve utječe na emocionalni razvoj djece. Negativne ocjene kod djece i adolescenata uključuju spoznaje o vlastitoj ranjivosti i o trajnim promjenama zdravlja (Meiser-Stedman i sur., 2019, 2009).

Iako su modeli i teorijska razmatranja kojim se izučavaju problemi mentalnog zdravlja i emocionalnog razvoja prvi put uvedeni kako bi se objasnili simptomi kod odraslih, povezanost između negativnih misli i briga te problema mentalnog zdravlja također je potvrđena u metaanalizama uključujući djecu i adolescente (Gómez de La Cuesta i sur., 2019; Hu, Zhang i Yang, 2015).

Međutim, uloga misli i briga u psihičkom, mentalnom i emocionalnom zdravlju predškolaca gotovo je nepoznato područje, a posebno za vrijeme pandemije.

5.1.1. Rezultati iz Kine

U kontekstu pojave Corona virusa, pokazalo se da su niske razine svjesnosti i negativnih misli o virusu povezane s višim razinama depresije i tjeskobe među djecom i adolescentima između 12 do 18 godina te da su značajno utjecale na njihov emocionalni razvoj prema istraživanju Zhou i sur. (2020) u Kini.

Psihološki zdravstveni problemi, posebice emocionalni poremećaji koji utječu na emocionalni razvoj djece, česti su među adolescentima. Na epidemiologiju emocionalnih poremećaja uvelike utječu stresni događaji. Istraživanje Zhou i sur. (2020) nastojalo je procijeniti stopu prevalencije simptoma depresije i sociodemografske korelacije anksioznosti među kineskim adolescentima pogođenim izbijanjem COVID-19. Proveli su transverzalno istraživanje među kineskim učenicima i studentima u dobi od 12 do 18 godina tijekom razdoblja epidemije COVID-19. U istraživanje je sudjelovalo ukupno 8079 sudionika. Internetska anketa korištena je za prikupljanje demografskih podataka, procjenu svjesnosti učenika o COVID-19 i procjenu simptoma depresije i anksioznosti pomoću Upitnika o zdravlju pacijenata (PHQ-9) i upitnika o generaliziranom anksioznom poremećaju (GAD-7).

Prevalencija simptoma depresije, simptoma anksioznosti i kombinacije simptoma depresije i anksioznosti bila je 43,7%, 37,4% i 31,3%, redom, među kineskim srednjoškolicima tijekom izbijanja COVID-19. Multivarijabilna logistička regresijska analiza otkrila je da je ženski spol veći čimbenik rizika za simptome depresije i anksioznosti. Što se tiče školskih ocjena, viša srednja škola bila je čimbenik rizika za simptome depresije i anksioznosti; što je školska ocjena viša, veća je prevalencija simptoma depresije i anksioznosti. Nalazi Zhou i sur. (2020) pokazuju da postoji visoka prevalencija psihičkih zdravstvenih problema među adolescentima, koji su negativno povezani s razinom svijesti o COVID-19. Ovi nalazi upućuju na to da vlada treba posvetiti više pažnje psihološkom i emocionalnom zdravlju među adolescentima dok se bori protiv COVID-19.

Duan i sur. (2020) su u svom istraživanju istraživali psihološke i emocionalne učinke na djecu te adolescente povezane s epidemijom. Koristeći prikladnu metodu uzorkovanja, upitnici, kao što su Spence Child Anxiety Scale, Child Depression Inventory i Coping style Scale, distribuirani su prema 359 djece dobi 7-12 godina i 3254 adolescenata. Rezultati su

jasno pokazali da su razine anksioznosti djece i adolescenata bile značajno visoke te da više od 30% ispitanika je patilo od nekih simptoma depresije. Utvrđeno je nekoliko značajnih čimbenika koji utječu na emocionalni i psihološki razvoj djece i adolescenata kao što su povećana razina anksioznosti, urbanost regije, stil suočavanja djece s emocijama i dr.

Isto tako su utvrđeni čimbenici povezani s povećanom razinom depresije, kao što su ovisnost o pametnom telefonu, ovisnost o Internetu. Dva dodatna čimbenika povezana sa smanjenom razinom simptoma depresije su sati provedeni na Internetu dnevno prije epidemije i sklonost primjeni stila suočavanja usmjerenog na problem. Iz svega se da zaključiti da i rezultati ovog istraživanja potvrđuju da je epidemija COVID-19 imala značajan psihosocijalni utjecaj na socio- emocionalni razvoj djece i adolescenta. Rezultati trenutne razine anksioznosti i depresije ne samo da naglašavaju potrebu rješavanja emocionalnog stresa za djecu i adolescente tijekom epidemije, već također pružaju istraživačima znanstvene temelje za formuliranje ciljanih intervencija na temelju značajnih čimbenika utjecaja.

5.1.2. Rezultati iz UK, Irana i Irske

Početna izvješća Co-SPACE istraživanja s djecom i adolescentima u razdoblju od 4 do 18 godina u različitim zemljama kao što su Ujedinjeno Kraljevstvo, Iran i Irska pokazuju da većina djece pandemiju COVID- 19 doživljava kao ozbiljan problem. Skrbnici i roditelji su izvijestili da su njihova djeca najčešće bila zabrinuta da bi se oni ili njihova obitelj te prijatelji mogli zaraziti virusom i da izostaju iz škole (Connor i sur., 2020; Rajabi, 2020; Waite i sur., 2020).

Istraživanje Connora i sur. (2020) iz Irske govori da je većina roditelja (83%) izjavilo da njihovo dijete misli kako je virus i pandemija opasan virus te da uzrokuje ozbiljne probleme. Dobrobit djeteta je bila glavni izvor brige za roditelje (46,8%), a zatim slijede posao (42,9%), obrazovanje djeteta (42%), vrijeme provedeno pred ekranom (40,5%) i prijatelji te obitelj van kuće (37,7%). Utvrđena je razlika stresa kod roditelja s djecom i roditelja bez djece gdje je utvrđena značajno veća razina stresa kod roditelja koja imaju djecu. Sveukupno, 72,3% roditelja ili skrbnika smatralo je da bi imali znatne koristi od neke vrste savjetodavne pomoći ili podrške u vezi s socio-emocionalnim reakcijama njihovog djeteta na Covid-19. Isto tako su iskazali da je jedan od temeljnih razloga zabrinutosti za djecu tijekom pandemije bio njihov socio-emocionalni razvoj.

Većina roditelja ili skrbnika koji imaju djecu s posebnim potrebama izjavili su da su se njihova djeca znatno teže prilagodila novonastaloj situaciji jer im je redovna institucionalna pomoć oko djece bila ograničena ili gotovo nedostupna što je značajno utjecalo na psihološki, emocionalni i fizički razvoj njihove djece. Connora i sur. (2020) navode da je većina roditelja (97,5%) iskazala da je pandemija značajno utjecala na socio-emocionalni razvoj njihove djece.

Istraživanje autora Rajabi (2020) iz Irana je otkrilo da većina roditelja ili skrbnika smatraju da njihovo dijete misli da je Covid-19 veoma ozbiljan problem. Nadalje, skoro trećina roditelja ili staratelja je izjavila da je njihovo dijete zabrinuto zbog prestanka obrazovnog procesa (vrtićkog ili školskog) te se plaši izaći iz kuće što utječe na socio-emocionalni razvoj djece. Dobrobit djeteta je najčešći izvor stresa za iranske roditelje, dok preko 39,4% djece i adolescenata nastoji premašiti različite emocionalne i psihičke probleme uzrokovane pandemijom. Preko 61,2% roditelja ili skrbnika su ranije imali neki vid podrške u odgojno-obrazovnom procesu djece koje je tijekom pandemije odloženo ili u potpunosti obustavljeno. Roditelji su tijekom pandemije najviše bili zabrinuti za ponašanje te za emocionalno blagostanje svoje djece i ispunjavanje obrazovnih zahtjeva. Roditelji djece su iskazali želju i potrebu institucionalne podrške vezane za socio-emocionalni razvoj njihove djece.

Waite i sur. (2020) su u svom istraživanju u Ujedinjenom Kraljevstvu otkrili da više od pola roditelja ili staratelja misli da su njihova djeca izražavala visoku razinu zabrinutosti za prijatelje, obitelj i poznanike koji su zaraženi virusom. Isto tako, trećina roditelja ja iskazalo da njihovoj djeci značajno nedostaje vrtić ili škola. Posao je za najčešći izvor stresa za roditelje, a zatim i emocionalno blagostanje djeteta. Roditelji ili skrbnici djece s posebnim potrebama i različitim poremećajima prijavili su veću razinu stresa i anksioznosti na svim područjima. Roditelji koji su za vrijeme pandemije radili van kuće su izjavili da su imali značajno visok stupanj stresa oko posla i bojali su se da virus ne prenesu svojim ukućanima što bi još više utjecalo na emocionalno blagostanje djece. Preko 80% roditelja ili skrbnika koji su ranije primali neku vrstu institucionalne podrške ili pomoći u odgojno-obrazovnom procesu djece te su usluge djelomično ili u potpunosti prestali dobivati. Roditelji ili skrbnici su željeli i zahtijevali podršku oko emocionalne dobrobiti svog djeteta, obrazovanja i prilagodbe djece u izolaciji.

5.1.3. Rezultati iz Španjolske

Covid-19, virus i nova zarazna bolest u nastajanju, proširila se diljem svijeta, uključujući Europu. Španjolska je, posebice, svjedočila značajnom izbijanju pandemije. Sva nastava je otkazana, a vlada je proglasila izvanredno stanje, naloživši zatvaranje i zatvaranje cjelokupnog stanovništva. Sva djeca u zemlji zatvorena su u svojim domovima od 13. ožujka i nisu smjela napuštati svoje domove. Španjolska je suočena s jednim od najstrožih ograničenja. S obzirom na ranjivu situaciju djece, cilj istraživanja Idoiaga Mondragon i sur. (2020) bio je razumjeti kako oni percipiraju te kako se emocionalno nose s pandemijskom krizom što u konačnici utječe na njihov socio-emocionalni razvoj.

Za potrebe ovog istraživanja korištena je Reinertova metoda sa softverom Iramuteq za leksičku analizu. Rezultati su pokazali da djeca percipiraju Covid-19 kao nevidljivog neprijatelja s kojim se bore liječnici. Djeca se boje i brinu da će dobiti virus, ali uglavnom zato što misle da mogu zaraziti svoje bake i djedove, a zbog toga se osjećaju krivima što utječe na njihov emocionalni razvoj. Štoviše, situacija izolacije izazvala je oprečne emocije kod djece. S jedne strane su uplašeni, nervozni, usamljeni, tužni, dosadni i ljuti, ali se također osjećaju sigurno, smireno i sretno sa svojom obitelji. Ovi rezultati ukazuju na potrebu da vlade također uzmu u obzir djecu u svom upravljanju trenutačnom situacijom stavljajući veći naglasak na socijalne i inkluzivne politike kako bi se ublažile moguće posljedice koje bi mogle pretrpjeti kao posljedica pandemije i izolacije.

Nadalje, djeca su prijavila konfliktna emocionalna stanja kao što su strah, nervoza i usamljenost s jedne strane te sigurnost i sreću s druge strane (Idoiaga Mondragon, Berasategi i sur., 2020; Idoiaga Mondragon, Sancho, Santamaria i Munitis, 2020). U Španjolskoj je za djecu apsolutna blokada trajala 6 tjedana, a potom su od 26. travnja smjeli izaći van, ali samo na jedan sat dnevno. Koronavirus se ne predstavlja samo kao neprijatelj, već i kao nešto što bi moglo biti zarazno. Posebno sa stajališta najmlađe djece, virus se doživljava kao nešto što je jako loše i predstavljaju ga kao ozbiljnu bubu koja je očito njihov neprijatelj. Međutim, za njih su heroji bili liječnici i zdravstveni djelatnici, a jednako tako su predstavljeni kao i žrtve jer su ljudi najosjetljiviji na infekciju (Wagner-Egger i sur., 2011; Idoiaga Mondragon i sur., 2020).

Štoviše, starija djeca (od 6 do 12 godina) prilično su zabrinuta jer znaju da je COVID-19 vrlo zarazan. Naime, ta su djeca izrazila strah, zabrinutost, tugu, nervozu i strah kada su ih pitali o koronavirusu. No, oni dobro razumiju situaciju, a većinu njih više brine zaraziti djedove i bake nego da se sami zaraze. No, neki od njih su izrazili da bi se osjećali krivima ako bi se zarazio netko njima blizak. Ovu emociju krivnje treba posebno uzeti u obzir jer je u Kini utvrđeno da su ti osjećaji intrinzično povezani s posttraumatskim stresom (Vidal, 2020). Stoga je od vitalne važnosti djeci jasno dati do znanja da ni na koji način neće biti okrivljeni ako se netko njima blizak zarazi jer to značajno može utjecati na njihov socio-emocionalni razvoj.

Drugo, a u vezi s izolacijom, Idoiaga Mondragon i sur. (2020) su primjetili pojavu osjećaja sigurnosti zbog toga što su djeca prisiljena ostati kod kuće. Naime, djeca izražavaju ideju da je za njih njihova kuća sigurno mjesto i da se osjećaju zaštićeno kao kod kuće. No, treba imati na umu da uz taj osjećaj sigurnosti djeca izražavaju i strah od izlaska van. Istina je da u vrijeme kada je ovo istraživanje provedeno, djeca ni pod kojim uvjetima nisu smjela napuštati svoje domove. Čak i tako, ulicu ne treba predstavljati kao nešto opasno ili zastrašujuće jer bi to moglo imati neželjene posljedice kada se djeci na kraju dopusti da izađu van, pretvarajući te početne izlaske u vanjski svijet u traumatične događaje (Pakpour i Griffiths, 2020).

S jedne strane, djece je dosadno, ljuti se, preopterećeni, umorni, pa čak i usamljeni jer moraju ostati kod kuće, no istovremeno se osjećaju sigurnije u kući nego vani. Prethodno istraživanje provedeno u Kini također je pokazalo da se slične negativne emocije javljaju kod djece u vezi s ograničenjima i blokadama vezanih s koronavirusom (Jiao i sur., 2020; Wang i sur., 2020). Međutim, usamljenost je nov i upečatljiv osjećaj koji se pojavljuje u španjolskom istraživanju. U istraživanju s drugim dobnim skupinama o COVID-19, usamljenost se probudila samo u slučaju starijih osoba (stariji od 60 godina; Eiguren i sur., 2020). Usamljenost je iznimno bolno iskustvo koje je zbroj neispunjene potrebe za intimnošću i društvenim odnosima za koje se smatra da su nedostatni ili nisu u potpunosti zadovoljavajući (Berger i Poirie, 1995). Stoga pojava ovog osjećaja ukazuje na to da je vršnjačka interakcija iznimno važna za djecu i utječe na njihov emocionalni razvoj (Howes, 2020). Odnosno, potreban im je kontakt s drugima kao što su prijatelji i kolege iz razreda, a činjenica da se osjećaju usamljeno ukazuje da ne dobivaju priliku za takvu interakciju, ili barem, ne u mjeri u kojoj je to potrebno.

5.1.4. Rezultati iz Australije

Istraživanje iz Australije imala je za cilj istražiti razumijevanje i percipiranje djece predškolske dobi o emocijama, negativnim mislima i brigama o pandemiji COVID-19 iz perspektive njihovih skrbnika ili roditelja. Kvalitativni rezultati korišteni su za nadogradnju postojećih teorija i nalaza te razvoj specifičnog modela kognitivnih procesa povezanih s pandemijom i njihovog ponašanja u pandemiji. Temeljni cilj studije Vasileve i sur. (2021) bio je istražiti emocije, negativne misli i brige predškolske djece koje bi mogle uzrokovati smetnje u emocionalnom i mentalnom razvoju djece.

Skrbnicima i roditeljima su postavljena otvorena pitanja u online anketi je li njihovo dijete predškolske dobi (3-5 godina) u razgovorima ili svojim ponašanjem izrazilo misli ili zabrinutost u vezi s pandemijom COVID-19 te smatraju li da je to utjecalo na njihov mentalni i emocionalni razvoj. Oslanjajući se na trenutne kvalitativne nalaze, kao i empirijsku te teorijsku literaturu (Ehlers i Clark, 2000; Salmon i Bryant, 2002) autori su kreirali kvalitativni model za opisivanje kognitivne obrade stresnih događaja u djece predškolske dobi. Model uključuje dječje spoznaje (zablude, brige, strahovi i percipirana ranjivost) i ponašanja (povećani oprez i izbjegavanje, uzbuđenje i ponašanje u potrazi za privrženosti) kao i vanjske čimbenike (stvarna prijetnja povezana s COVID-19 i reakcija roditelja).

Nadalje, čini se da mehanizmi utjecaja pandemije COVID-19 na djecu predškolske dobi imaju sličnosti s kognitivnim i bihevioralnim odgovorima nakon traumatskih događaja (De Young i Landolt, 2018). Njihov model uzima u obzir čimbenike specifične za emocionalni i mentalni razvoj predškolaca.

Prvo, zbog razvijanja kognitivnih sposobnosti, vjerojatnije je da će predškolci imati pogrešne predodžbe o uzročnosti, riziku i tome kako se rizik može promijeniti. Drugo, predškolska djeca su pokazala povećanu emocionalnu privrženost u ponašanju koja je povezana s ovisnošću djeteta o skrbnicima ili roditeljima (Bechtel-Kuehne, Strodthoff i Pauen, 2016). Treće, model uključuje utjecaj skrbnika, kao vanjski čimbenik, koji se smatra važnim u razvoju i održavanju stilova i simptoma kognitivnih procesa povezanih sa stresom (De Young i Landolt, 2018; Salmon i Bryant, 2002). Predloženi model Vasileve i sur. (2021) daje okvir za kognitivne i bihevioralne prevencije i intervencije za malu djecu i može

usmjeravati buduća istraživanja o kognitivnoj obradi stresnih, disruptivnih ili traumatskih iskustava djece predškolske dobi što se smatra jednim od glavnih doprinosa ovog istraživanja.

Primjerice, napori u prevenciji mogu se usredotočiti na podučavanje i podršku skrbnicima te odgajateljima kako bi pomogli djeci razumjeti i obraditi ono što se događa te razjasniti sve nesporazume ili brige. Neki roditelji pokušavaju zaštititi svoju djecu od negativnih informacija, ali pretjerana zaštita može imati negativan učinak na dobrobit djeteta promicanjem straha i izbjegavanja (Williamson i sur., 2017). Redoviti razgovori primjereni djetetu i korištenje razvojno primjerenih materijala (npr. terapijskih priča, animacija) mogu pomoći djeci razumjeti situaciju i stvoriti točne procjene trenutnih rizika.

Vasileva i sur. (2021) su u svom istraživanju otkrili da razmišljanje djece o pandemiji COVID- 19 i pandemijski utjecaj na njihov emocionalni razvoj je u skladu su s prethodnom studijom o zastupljenosti COVID- 19 kod djece od 3 do 12 godina u Španjolskoj (Idoiaga Mondragon, Berasategi i sur., 2020). Djeca u prethodnoj studiji izjavila su da ne znaju što je točno virus, ali su znala da je neprijatelj kao što je objašnjeno u prethodnom poglavlju. U istraživanju Vasileva i sur. (2021) u Australiji, skrbnici ili roditelji su također primijetili da djeca imaju pogrešne predodžbe o virusu i precjenjuju rizik od infekcije. Međutim, teme koje su proizašle iz trenutnih kvalitativnih podataka uključuju daljnje komponente koje nisu prijavljene pri korištenju izvješća o djeci (npr. ponašanje traženja privrženosti).

To bi moglo biti posljedica različitih istraživačkih pitanja i dobnog raspona u oba spomenuta istraživanja, ali također može biti posljedica oslanjanja na prošla izvješća skrbnika ili roditelja u istraživanju u Australiji. Svjesnost i tumačenje kognitivnih te bihevioralnih izraza njihova djeteta kod skrbnika može biti pod utjecajem njihovog vlastitog znanja, brige i razine refleksivnog funkcioniranja.

Kvalitativni rezultati pokazali su da su roditelji ili skrbnici primijetili da njihova djeca predškolske dobi doživljavaju virus kao prijetnju te da su postali znatno ranjiviji kroz ponašanje tijekom pandemije. Opreznije ponašanje, izbjegavanje bliskog kontakta, potraga za privrženosti, strah te povećana razina brige su samo neki simptoma ranjivog ponašanja. Nadalje, ostaje nejasno jesu li dječje misli i brige koje su prijavili roditelji i njihovo ponašanje patološka ili normalna reakcija na pandemiju, pogotovo jer su se ta pitanja postavljala u ranim fazama pandemije kada su obitelji izlazile iz prve izolacije. Brige djeteta da će se razboljeti i/ili zaraziti druge mogu biti opravdane u kontekstu pandemije.

Rezultati Vasileva i sur. (2021) sugeriraju da bi mala djeca mogla precijeniti rizik od prijenosa virusa COVID -19 zbog pogrešnih predodžbi o uzročnosti. Primjerice, neka djeca su mislila da će se razboljeti samo ako izađu na ulicu umjesto da procjenjuju rizik s obzirom na kontakt sa zaraženom osobom ili sl. Emocionalni i bihevioralni izrazi dječjih briga koji su registrirani u ovom istraživanju uključivali su povećanu anksioznost, emocionalnu brigu, uzbuđenje, izbjegavanje kontakta, privrženost, zaostalost u izvođenju već naučenih zadataka i dr., što je također uočeno kao reakcije kod djece predškolske dobi koja su doživjela druge stresne ili traumatske događaje kao što su primjerice ozbiljne ozljede, prirodne katastrofe ili nasilja (De Young i Landolt, 2018; Scheeringa, 2003).

Naime, te su reakcije normalne u ranim fazama traumatskog ili ometajućeg događaja, ali mogu biti patološke ako se nastave događati dulje vrijeme i uzrokuju funkcionalno i emocionalno oštećenje u razvoju (De Young i Landolt, 2018).

5.1.5. Rezultati iz Južne Afrike

Posljedice uzrokovane pandemijom u Africi dokumentirane su kao nenamjerne društvene posljedice pogoršanog siromaštva, raširene gladi i nesigurnosti hrane, kao i državnog i obiteljskog nasilja (Divala i sur., 2020; Senghore i sur., 2020). Poremećaji povezani s COVID-19 pandemijom mogu imati cjeloživotne posljedice za djecu i adolescente, s obzirom na to da se nalaze u osjetljivoj fazi fizičkog i socio-emocionalnog razvoja. U zemljama s niskim i srednjim dohotkom s najstrožim ograničenjima i najvećim brojem oboljelih ljudi od virusa, kao što je Južna Afrika, očekuje se da će djeca i mladi snositi najveći teret neizravnih učinaka pandemije (L. Cluver i sur., 2020; Govender i sur., 2020; Menendez i sur., 2020).

Cilj studije Gittings i sur. (2021) bio je istražiti i dokumentirati proživljena iskustva, izazove, emocionalna stanja i ponašanja te suočavanja s pandemijom grupe južnoafričke djece i adolescenata te roditelja tijekom stroge izolacije na početku pandemije. Potpuna izolacija je stupila na snagu 26. ožujka 2020. do 30. travnja 2020., a regulirale su policija i vojska. Za to vrijeme ljudima nije bilo dopušteno napuštati svoja prebivališta, osim radi medicinske pomoći i nabave osnovnih dobara i usluga. Opisan je kao jedan od najstrožih izolacija na svijetu (Magome, 2020).

Gittings i sur. (2021) daju empirijske dokaze o materijalnim i psihosocijalnim učincima izolacije uzrokovanim pandemijom COVID-19 na djecu, adolescente i mlade koji žive u kontekstu nesigurnosti i ograničenja u Južnoj Africi. Rezultati dokumentiraju iskustva ispitanih sudionika o nedostatku osnovnih potrepština, nesigurnosti hrane, izgubljenim sredstvima za život, emocionalnim poteškoćama, promjenama u pružanju socijalnih usluga, poremećajima u obrazovanju i poslu te psihosocijalnom stresu. Također izvještavaju o snažnom prihvaćanju javnozdravstvenih poruka i apela od strane ispitanih sudionika.

COVID-19 je najprije zahvatio mnoge razvijene zemlje, što je ujedno i oblikovalo njihovu strategiju u prevenciji suzbijanja pandemije i javnozdravstvene odgovore (Kelley i sur., 2020). Učinkoviti odgovori na pandemiju u zemljama sa slabijim gospodarskim razvojem su zahtijevale relevantna rješenja koja su bila vezana za lokalno vodstvo u državi (Richardson i sur., 2020) prožeta načelima socijalne pravde koja se odnose na šire zdravstvene i socioekonomske nejednakosti (Kelley i sur., 2020).

Naime, afrički narod se i ranije susreo sa zaraznim bolestima kao što su ebola i HIV, koje su od ranije priznate zaraze koje su zahtijevale socioekonomske i političke hitne situacije (Kelley i sur., 2020). Dakle, pandemija zahtijeva intersekcionalne pristupe koji daju prioritet onima s najmanjom sposobnošću apsorpiranja šokova povezanih s pandemijom (Dalglish, 2020; O Hankivsky i Kapilashrami, 2020; Kelley i sur., 2020). U ovom vremenu brzih i ekstremnih promjena, kvalitativni i participativni rad može generirati učinkovite, inovativne i kontekstno specifične dokaze kako bi se zadovoljile potrebe najranjivijih (Marston i sur., 2020). Izravno uključivanje mladih i adolescenata u proces istraživanja, umjesto da se razgovara s odraslim skrbnicima ili zdravstvenim radnicima kao 'zastupnicima' mladih može generirati bogate dokaze o njihovim iskustvima, koji se mogu koristiti u osmišljavanju odgovora koji pružiti bolju svrsishodnu zaštitu (Hodes i sur., 2018).

Istraživanje Gittings i sur. (2021) primjenjuje društveno ekološke i intersekcijske pristupe s ciljem da se u obzir uzmu višeslojna iskustva, izazovi i strategije suočavanja djece i mladih ljudi te konteksti koji ih oblikuju tijekom prvih nekoliko tjedana pandemije i izolacije u Južnoj Africi povezanog s COVID-19. Temeljni cilj istraživanja je pridonijeti bazi dokaza za bolje razumijevanje ranjivosti djece i adolescenata te otkrivanje čimbenika koji pospješuju otpornost djece, adolescenata i mladih tijekom tog vremena (Cluver i sur., 2019; Desmond i sur., 2020; Nilsson i sur., 2016). Najčešća zabrinutost među sudionicima ovog istraživanja

bila je zadovoljenje osnovnih, neposrednih potreba u vremenu neizvjesnosti i ekstremne nesigurnosti. Hrana i glad bili su daleko najčešći izazovi o kojima se raspravljalo.

U istraživanju je iskazano da su se djeca, adolescenti i mladi suočili s različitim situacijama na temelju svojih uobičajenih izvora sredstava za život, a činilo se da su najviše pogođeni oni koji su morali raditi. Veliki problem mladih osoba bio je nemogućnost zarade na neformalnim poslovima ili poslovima u uslužnoj djelatnosti jer nisu znali kako će zadovoljiti osnovne potrebe života. Za adolescente i mlade ljude te njihove obitelji, južnoafrički odgovor na COVID-19 pogoršao je već postojeće loše stanje. No, to je u skladu s rastućom literaturom koja dokumentira takve izazove među mladim obiteljima i odraslima, kao što su izazovi "siromašnih koji rade" koji su se oslanjali na dugove, zajmove i podršku obitelji uz rad na upravljanju troškovima prije pandemije COVID-19 (Moore, 2020).

Pojavom COVID-19, siromašni koji rade izgubili su mogućnost zarađivanja i nemaju zaštitnu granicu u obliku socijalnih potpora. Činilo se da je to najčešće među starijom muškom populacijom, od kojih su svi već bili u nesigurnim poslovima. Očekivanja od mladića da rade i osiguravaju obitelji, dokumentirana su na globalnoj razini, kao i unutar južne Afrike, možda su pridonijela stresu zbog nemogućnosti zarađivanja novca (Morrell i sur., 2012; Shefer i sur., 2014). Druga skupina koja je opisana kao jedinstveno ranjiva bili su mladi roditelji. Naime, oni su se susreli s poteškoćama s kojima se ova skupina susreće u zbrinjavanju svoje djece. Istraživanje sugerira da su izazovi i poteškoće s kojima se mladi roditelji susreću u Južnoj Africi ne može sa sigurnošću potvrditi.

Osim financijskih izazova s kojima su se suočili mladi koji rade, zatvaranje je na različite načine neizravno utjecalo na pristup osnovnim potrepštinama i uslugama. Primjerice, istraživanje sugerira da su ispitanici opisali da su se potrebne usluge, kao što su popravci električne energije potrebne za napajanje njihovih zajednica, i sanitarne usluge čišćenja zahoda u neformalnim naseljima usporile ili potpuno obustavljene. Osim toga, određeni važni artikli kao što je odjeća za bebe nisu bili dostupni za kupnju tijekom blokade pete razine, jer se smatralo nebitnim. Gore predstavljeni rezultati opisuju i dokumentiraju iskustva, izazove i strategije suočavanja ispitanika tijekom izolacije od COVID-19. Većina sudionika opisala je nedostatak osnovnih potrepština, s naglaskom na nesigurnost hrane i glad te izgubljene pojedinačne i obiteljske egzistencije. Promjene u pružanju socijalnih usluga, kao što su komunalne usluge električne energije i kanalizacija, također su opisane kao pogoršanje ionako nesigurnih situacija.

Unatoč tome što se formalna dijagnostika psiholoških problema i mentalnog zdravlja nije koristila, kod ispitanika su otkrivene ozbiljni emocionalni učinci neposrednih šokova povezanih s COVID-19 pandemijom i neizvjesnosti o budućnosti kod djece, adolescenata, mladih i mladih roditelja. Brojni su sudionici otkrili da pate od depresije, opterećeni su obiteljskim odnosima i imaju osjećaj da se ne mogu nositi s novonastalom situacijom. Strahovi od zaraze i smrti od COVID-19 bili su sveprisutni, a mladi roditelji strahovali su za svoju djecu.

Ispitanici su imali različite perspektive i odgovore na karantenu te izolaciju koju je nametnula vlada. Međutim, većina se nije striktno pridržavala zakona o izolaciji iz razloga nestabilnog kućnog okruženja, nedostatka osnovnih potrepština, a u nekim slučajevima i želje da život bude 'normalan'. Kada su upitani za njihov 'savjet' predsjedniku Južne Afrike i kreatorima politike, predložili su da im se osigura sanitarna i zaštitna oprema, zaustavi nasilje od strane države i da im se pruži podrška u nastavku obrazovanja. Za razliku od sugestije da je potrebna daljnja 'edukacija' o koronavirusu, ispitanici su dosljedno pokazivali snažno znanje o prevenciji COVID-19, simptomima i odgovorima javnog zdravlja.

Raznovrsna izvješća o iskustvima s COVID-19 virusom, izazovima i strategijama suočavanja ispitanika pokazuju heterogenost djece, adolescenata i mladih ljudi te različitih shvaćanja konteksta pandemije. Iako nije novo otkriće, ono pojačava važnost priznavanja raznolikosti u percepciji pandemije djece, adolescenata i mladih ljudi u istraživanju te upozorava na jedinstvene ideje o iskustvima i stvarnosti mladih s kojima se suočavaju. Da pandemija COVID-19 "polaze gole razlike u moći" (Lokot i Avakyan, 2020), sa sjecištima rase, spola, siromaštva, geopolitike i dobi koja proizvode različita iskustva i utjecaje (Hankivsky i Kapilashrami, 2020) značajno je vidljivo u ovom istraživanju.

Rezultati pokazuju načine na koje COVID-19 pogoršava temeljne socio-strukturne ranjivosti i životne izazove kod djece, adolescenata i mladih te posebno kod mladih roditelja. Individualne, relacijske i kontekstualne stvarnosti s kojima se ispitanici suočavaju oblikovale su njihove sposobnosti da se zaštite od materijalnih i psihosocijalnih šokova te ograniče njihovu sposobnost suočavanja. Presijecajući čimbenici, uključujući siromaštvo, geopolitiku, dob, spol, mentalno zdravlje i roditeljstvo, pridonijeli su različitim iskustvima i učincima COVID-19 na ljude (Hankivsky i Kapilashrami, 2020; Hankivsky, 2020).

Primjerice, mladi roditelji i ostali ispitanici koji su bili među "siromašnijim zaposlenima" opisali su posebno teške situacije i šokove s kojima su se suočavali s

pandemijom kao što su sredstva za zadovoljenje potreba djece, nemogućnost plaćanja električne energije, nemogućnost rada i sl. Ovi rezultati sugeriraju i podupiru tezu da su u slabije razvijenijem zemljama potrebni intersekcijski pristupi koji daju prioritet onima s najmanjom sposobnošću apsorpiranja šokova povezanih s pandemijom (Dalglish, 2020, Hankivsky i Kapilashrami, 2020).

5.2. Usporedba utjecaja

Različita istraživanja prikazuju utjecaj pandemije na socio-emocionalni i mentalni razvoj djece, adolescenata i mladih. U ovo radu predstavljeni su rezultati iz više zemalja s ciljem procijene utjecaja globalne pandemije na emocionalni razvoj djece u različitim zemljama s obzirom na gospodarski, geopolitički i socijalni razvoj.

U sljedećoj tablici bit će prikazani temeljni rezultati istraživanja iz sljedećih zemalja: Republika Kina, Ujedinjeno Kraljevstvo, Iran, Irska, Španjolska, Australija i Južna Afrika. Osim toga u tablici će biti prikazano tko su bili ispitanici te koji su temeljni stresori s kojim su ljudi susretali te koliko je značajno utjecalo na socio-emocionalni razvoj djece i njihovih skrbnika ili roditelja. Osim toga uz svako istraživanje bit će prikazani temeljni rezultati i doprinosi istraživanja.

Tablica 1. Komparacija utjecaja pandemije u različitim zemljama

Zemlja	Ispitanici	Stresori	Utjecaj na socio-emocionalni razvoj djece	Doprinos
Republika Kina	Zhou i sur. (2020) – Kineski učenici u dobi od 12 do 18	Depresija, anksioznosti, strah	Značajno utječe	Utvrđena visoka prevalencija psihičkih, emocionalnih i zdravstvenih problema među ispitanicima, koji su negativno povezani s razinom svijesti o COVID-

	godina			19. Rezultati sugeriraju na to da vlada treba posvetiti više pažnje psihološkom i emocionalnom zdravlju među adolescentima dok se bori protiv COVID-19.
Republika Kina	Duan i sur. (2020) – djeca i adolescenti među kineskom populacijom od 5-18 godina	Depresija, anksioznost, ovisnost o internetu i telefonu, strah od zaraze.	Značajno utječe	Utvrđen značajni psihološki i emocionalni učinci na djecu te adolescente povezane s epidemijom. Rezultati su jasno pokazali da su razine anksioznosti djece i adolescenata bile značajno visoke te da više od 30% ispitanika je patilo od nekih simptoma depresije.
Ujedinjeno Kraljevstvo	Waite i sur. (2020) – roditelji i obitelji koji imaju i koji nemaju djecu	Depresija, anksioznost, gubitak samokontrole, strah od zaraze, strah za dobrobit djeteta.	Značajno utječe	Rezultati su otkrili da više od pola roditelja ili staratelja misli da su njihova djeca izražavala visoku razinu zabrinutosti za prijatelje, obitelj i poznanike koji su zaraženi virusom. Isto tako, trećina roditelja ja iskazalo da njihovoj djeci značajno nedostaje vrtić ili škola. Posao je za najčešći izvor stresa za roditelje, a zatim i emocionalno blagostanje djeteta. Roditelji ili skrbnici

				djece s posebnim potrebama i različitim poremećajima prijavili su veću razinu stresa i anksioznosti na svim područjima.
Iran	Rajabi (2020) - roditelji i obitelji koji imaju i koji nemaju djecu	Strah od zaraze, - anksioznost, depresija, strah za emocionalnu dobrobit djeteta, strah od gubitka posla, strah od gubitka institucionalne podrške.	Značajno utječe	Većina roditelja ili skrbnika smatraju da njihovo dijete misli da je Covid-19 veoma ozbiljno stanje. Nadalje, skoro trećina roditelja ili staratelja je izjavila da je njihovo dijete zabrinuto zbog prestanka obrazovnog procesa (vrtićkog ili školskog) te se plaši izaći iz kuće što utječe na socio-emocionalni razvoj djece. Dobrobit djeteta je najčešći izvor stresa za iranske roditelje, dok preko 39,4% djece i adolescenata nastoji prevazići različite emocionalne i psihičke probleme uzrokovane pandemijom. Preko 61,2% roditelja ili skrbnika su ranije imali neki vid podrške u odgojno-obrazovnom procesu djece koje je tijekom pandemije odloženo ili u potpunosti obustavljeno.
Irska	Connor i sur. (2020)	Strah od zaraze, anksioznost,	Značajno	Većina roditelja (83%) izjavilo da njihovo dijete

– roditelji i depresija, strah utječe obitelji koji za emocionalnu imaju i koji dobrobit djeteta. nemaju djecu

misli kako je pandemija opasana te da uzrokuje ozbiljne probleme. Dobrobit djeteta je bila glavni izvor zabrinutosti (46,8%) za roditelje, a zatim slijede posao (42,9%), obrazovanje djeteta (42%), vrijeme provedeno pred ekranom (40,5%) i prijatelji te obitelj van kuće (37,7%). Utvrđeno je razlika u osjećaju pod stresom kod roditelja s djecom i roditelja bez djece gdje je utvrđena značajno veća razina stresa kod roditelja koja imaju djecu.

Španjolska	Idoiaga Mondragon i sur. (2020) – djeca od 3-12 godina	Strah, zabrinutost, tugu, nervozu, privrženost, sigurnost kod kuće, krivnju.	Značajno utječe	Starija djeca (od 6 do 12 godina) prilično su zabrinuta jer znaju da je COVID-19 vrlo zarazan. Naime, ta su djeca izrazila strah, zabrinutost, tugu i nervozu kada su ih pitali o koronavirusu. No, oni dobro razumiju situaciju, a većinu njih više brine zaraziti djedove i bake nego da se sami zaraze. No, neki od njih su izrazili da bi se osjećali krivima ako bi se zarazio netko njima blizak. Stoga je od vitalne važnosti

djeci jasno dati do znanja da ni na koji način neće biti okrivljeni ako se netko njima blizak zarazi jer to značajno može utjecati na njihov socio- emocionalni razvoj.

Australija	Vasileve i sur. (2021) – roditelji i skrbnici djece predškolske dobi	Strah, nervoza, zabrinutost, krivnja, negativne emocije, dosada.	Značajno utječe	Rezultati govore da mehanizmi utjecaja pandemije COVID-19 na djecu predškolske dobi imaju sličnosti s kognitivnim i bihevioralnim odgovorima nakon traumatskih događaja. Njihov model uzima u obzir čimbenike specifične za emocionalni i mentalni razvoj predškolaca. Autori su u svom istraživanju otkrili da razmišljanje djece o pandemiji COVID- 19 i pandemijski utjecaj na njihov emocionalni razvoj je u skladu su s prethodnom studijom o zastupljenosti COVID- 19 kod djece od 3 do 12 godina u Španjolskoj (Idoiaga Mondragon, Berasategi i sur., 2020).
Južna Afrika	Gittings i sur. (2021) – djeca,	Nesigurnost, strah, depresija, strah od gladi,	Značajno utječe	Rezultati daju empirijske dokaze o materijalnim i psihosocijalnim učincima

---

adolescenti, roditelji s djecom, mladi	strah od zaraze, nesigurnost, strah za osobno i obiteljsko zdravlje, neraspoloženost, pesimizam, pogoršanje kroničnih zdravstvenih smetnji i dr.	izolacije uzrokovanim pandemijom COVID-19 na djecu, adolescente i mlade koji žive u kontekstu nesigurnosti i ograničenja u Južnoj Africi. Rezultati dokumentiraju iskustva ispitanih sudionika o nedostatku osnovnih potrepština, nesigurnosti hrane, izgubljenim sredstvima za život, emocionalnim poteškoćama, promjenama u pružanju socijalnih usluga, poremećajima u obrazovanju i poslu te psihosocijalnom stresu. Također izvještavaju o snažnom prihvatanju javnozdravstvenih poruka i apela od strane ispitanih sudionika, uz protuznanstvena uvjerenja vezana uz COVID-19.

Izvor: izrada autora na temelju pregledane literature

Pregledom relevantne literature te istraživanja u različitim zemljama može se zaključiti da je pandemija uzrokovana virusom COVID-19 imala značajan utjecaj na socio-emocionalni razvoj djece kako predškolske djece, tako i starije djece te adolescenata. Najuočljiviji stresori su istraživanjima koji su se pojavili kao određeni simptomi su anksioznost, depresija, strah, nesigurnost i panika.

Najviše stresora uočeno je kod ispitanika u Južnoj Africi, ujedno i najnerazvijenijoj državi među zemljama koje su zastupljene u pregledanoj literature. Osim što su se roditelji,

mladi i adolescenti borili su se strahom, depresijom i anksioznošću, najčešća zabrinutost među sudionicima ovog istraživanja bila je zadovoljenje osnovnih, neposrednih potreba u vremenu neizvjesnosti i ekstremne nesigurnosti. Hrana i glad bili su daleko najčešći izazovi o kojima se raspravljalo.

Djeca predstavljaju samo mali postotak slučajeva COVID-19, a većina zaražene djece može izgledati asimptomatsko (Cai i sur., 2020) ili imati blage kliničke manifestacije. Stoga bi moglo biti primamljivo pretpostaviti da su, u usporedbi s odraslima, djeca manje osjetljiva na ovu pandemiju (Pavone i sur., 2020). No, od početka pandemije, zdravstvene i političke vlasti više puta su isticali da zbog ove blage simptomatologije djeca mogu imati značajnu ulogu u širenju zaraze. Slijedom toga, u većini zemalja svijeta škole su zatvorene. Ipak, svaka je zemlja nametnula svoja posebna pravila za djecu u izolaciji; dok je u nekim zemljama dopušteno napuštati svoje domove kako bi vježbali, bavili se sportom ili šetali s roditeljima, u drugim su te aktivnosti zabranjene (Garcia, 2020).

Pedijatri, psiholozi i pedagozi upozorili su na ozbiljne prijetnje koje ovo zatvaranje može predstavljati djeci iz fizičke i emocionalne perspektive (Grechyna, 2020), naglašavajući da je važno da djeca razumiju što se događa kako bi ublažila štetu koju im ova situacija može prouzročiti (Dalton i sur., 2020; Wang i sur., 2020). Međutim, još nije provedeno sveobuhvatno istraživanje koje bi istražilo načine na koje djeca integriraju ovu epidemiju koronavirusa u svoje svakodnevno razmišljanje i kako se nose sa psihosocijalnim utjecajem krize. Kognitivne studije, čak i u svojim najsuvremenijim verzijama (Vacik i sur., 2001; Koopman i sur., 2004), nisu uspjele pozabaviti pitanjem kako djeca razumiju određene bolesti iz stajališta zdravog razuma ili načine na koje se nose s bolestima na emocionalnoj razini.

Prikazana literatura i dobiveni rezultati sugeriraju da se emocionalni obrasci u ponavljaju kada je u pitanju suočavanje s pandemijama. Međutim, zastupljenost i percepcija rizika te utjecaj na socio-emocionalni razvoj djece i mladih nije homogen i isti u cijelom društvu. Dosadašnji izvori literature različitih znanstvenika i praktičara otkrivaju da u modernim društvima postoje ponavljajući emocionalni obrasci koji se pojavljuju kao odgovor na prijetnju, pri čemu je strah vrlo izražen, zajedno s ljutnjom i emocionalnim umorom (Idoiaga i sur., 2017).

U slučaju djece, upozoreno je da bi blokada uvedena kao odgovor na COVID-19 mogla izazvati osjećaj straha, brige, tuge ili stresa (Jiao i sur., 2020; Wang i sur., 2020) i da je razumijevanje dječjih reakcija i emocija ključno za pravilno rješavanje njihovih emocionalnih

potreba (Jiao i sur., 2020; Jiloha, 2020). S obzirom na ova razmatranja, od ključne je važnosti identificirati kako djeca razumiju ovu zdravstvenu krizu kako bi razvili strategije i alate koji će im, uzimajući u obzir njihove brige, u konačnici pomoći da prevladaju ove okolnosti bez presedana.

Nadalje, u pregledanim istraživanjima jasno je da je kod ispitanika iz Južne Afrike identificiran najveći broj stresora jer osim što se suočili s osobnim strahovima, bili su suočeni s borbom za osiguranje esencijalnih potreba za življenje. Rezultati sugeriraju da je pronađena značajna veza između mentalnog i emocionalnog zdravlja djece, adolescenata i roditelja s djecom između nesigurnosti hrane i psihičkog stresa. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se razjasnila priroda i opseg izazova mentalnog i emocionalnog zdravlja, kao i njihov odnos s pandemijom.

Rezultati ukazuju o ozbiljnim i višeslojnim izravnim i neizravnim učincima COVID-19. Uz hitnu potrebu za odgovorima socijalne zaštite kako bi se zadovoljile njihove osnovne potrebe, opravdani su i odgovori za podršku psihosocijalnoj stvarnosti mladih ljudi i djece. Za razliku od dokumentirane zabrinutosti zbog nedostatka informacija o COVID-19 virusu, djeca, adolescenti i mladi ljude su pokazali snažno razumijevanje prema opasnosti koje je donijela pandemija. Neki sudionici su imali nebiomedicinska uvjerenja o podrijetlu i širenju COVID-19 virusa i mjerama kontrole. To nije ukazivalo na potrebu za više informacija, ali potencijalno ukazuje na nedostatak povjerenja u međunarodne i nacionalne institucije te uvjerenja u mogućnosti alternativnih pristupa zdravlju.

Iz ovoga se da zaključiti kako gospodarski, politički i socijalni razvoj jedne zemlje ima značajnu ulogu u percepciji rizika i na sami utjecaj pandemije na socio-emocionalni razvoj djece. Primjerice, ta razlika se najviše može primijetiti kod istraživanja iz Južne Afrike i Španjolske. Naime, rezultati iz Španjolske govore da su djeca prilično zabrinuta zbog virusa jer znaju da je COVID-19 vrlo zarazan. Ta su djeca izrazila strah, zabrinutost, tugu, nervozu i strah kada su ih pitali o koronavirusu. No, oni dobro razumiju situaciju, a većinu njih više brine zaraziti djedove i bake nego da se sami zaraze. No, neki od njih su izrazili da bi se osjećali krivima ako bi se zarazio netko njima bliza. No, usprkos strahu i zabrinutosti, rezultati kazuju da su se djeca osjećala sigurno te da su stvorili osjećaj privrženosti jer se nalaze u svojim domovima. Istraživanje iz Južne Afrike kazuje da su djeca, adolescenti i roditelji isto osjećali strah i zabrinutost, no nije iskazana sigurnost osjećaja kod kuće jer nisu imali zadovoljene osnovne životne potrebe.

6. ZAKLJUČAK

Pozitivan društveni i emocionalni razvoj u ranim godinama pruža temeljnu osnovu za cjeloživotni razvoj i učenje. Društveni razvoj odnosi se na djetetovu sposobnost da stvara i održava smislene odnose s odraslima i drugom djecom. Emocionalni razvoj je djetetova sposobnost izražavanja, prepoznavanja i upravljanja svojim emocijama, kao i odgovarajućeg reagiranja na tuđe emocije. I društveni i emocionalni razvoj važni su za mentalno zdravlje male djece. Zapravo, mentalno zdravlje u ranom djetinjstvu je isto što i društveni i emocionalni razvoj.

Neosporno je da je globalna pandemija značajno utjecala na socio-emocionalni razvoj djece i adolescenata, no u kojoj mjeri je utjecala u kojoj zemlji nije još sveobuhvatno ispitano. Pregledanom literaturom je jasno utvrđeno da stupanj gospodarskog, socijalnog i političkog razvoja utječe na stupanj utjecaja pandemije na socio-emocionalni razvoj djece.

Za djecu u Europi, Australiji te Iranu se navodi da djeca osjećaju strah i paniku. No istodobno se osjećaju sretno i veselo što su kod kuće sa svojom obitelji, jer osjećaju sigurnost. To ukazuje na veliki posao koji obitelji poduzimaju na stvaranju sigurnih i ugodnih prostora, čak i u ovakvim nepovoljnim situacijama, posebice u njegovanju otpornosti djece izložene epidemijama. Da bi roditelji pružili ovakve uvjete, država u kojoj žive mora imati relativno dobro razvijenu socijalnu, političku i gospodarsku infrastrukturu i jasno definiranu strategiju postupanja u krizama.

U komparaciji s tim djeca, adolescenti i roditelji su se susreli s mnogo više vrsta strahova i stresova. Većina djece u Južnoj Africi nisu mogla osjetiti sigurnosti kod svoje kuće jer im roditelji nisu mogli osigurati osnovne životne potrebe. Najsiromašnija kućanstva, domaćinstva s invaliditetom, domaćinstva gdje su nositelji žene ili samohrani roditelji, najteže su pogođeni u pandemiji.

Iako istraživanja daju slične rezultate, potrebno je longitudinalno kvantitativno istraživanje o posljedicama COVID-19 na socio-emocionalni razvoj djece i adolescenata. Pregledom literature nisu pronađena relevantna istraživanja koja se odnose utjecaj pandemije Covid-19 na socio-emocionalni razvoj djece u Republici Hrvatskoj, no često je ispitivano roditeljstvo u vrijeme pandemije koje može dati neke smjernice za buduća istraživanja.

Primjerice, istraživanje Višnjić-Jevtić i Visković (2021) implicira na to da su sudionici istraživanja uglavnom pozitivno vrednovali svoje roditeljstvo tijekom lockdowna u pandemiji. Nadalje, dokazana je razlika u samoprocjenama koja je pronađena u odnosu na način (mjesto) obavljanja profesionalnog rada roditelja i (izvan)bračni status te djelomično životnu dob i razinu obrazovanja. Višnjić-Jevtić i Visković (2021) su otkrili da roditelji koji rade od kuće i na poslovima visokog rizika značajnije procjenjuju utjecaj okruženja na njihovo roditeljstvo. Nadalje, efekt okruženja na roditeljstvo najniže procjenjuju roditelji s najvišom i najnižom razinom obrazovanja. Samohrani roditelji značajnije procjenjuju obiteljske odnose, a roditelji u (izvan)bračnim zajednicama roditeljske postupke.

LITERATURA

1. Bechtel-Kuehne, S., Strodthoff, C.A., Pauen, S. (2016). Parental expectations, children's compliance, and parental practices during early years. Co- and self-regulation in the caregiver-child dyad: Special Issue: New Approaches to the Study of Early Self-regulation Development, 2. 33- 56.
2. Berger, L., and Poirie, D. (1995). Pessoas idosas: Uma abordagem global. Elderly people: A global approach. Lisboa: Lusodidáctica.
3. Brajša-Žganec, A. (2003). Dijete i obitelj, emocionalni i socijalni razvoj. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Bronfenbrenner, U. (1997). Ekologija ljudskog razvoja. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Cai, J., Xu, J., Lin, D., Yang, Z., Xu, L., Qu, Z., i sur. (2020). A case series of children with 2019 novel coronavirus infection: clinical and epidemiological features. Clin. Infect. Infect.
6. Cluver, L. D., Orkin, F. M., Campeau, L., Toska, E., Webb, D., Carlqvist, A., Sherr, L. (2019). Improving lives by accelerating progress towards the UN sustainable development goals for adolescents living with HIV: A prospective cohort study. The Lancet Child i Adolescent Health, 3(4). 245–254.
7. Connor, C. O., Gallagher, E., Walsh, E., McMahon, J. (2020). Co-SPACE Irland Report 02: COVID-19 worries, parent/carer stress and support needs, by child special educational needs and parent/carer work status.
8. Dalglish, S. L. (2020). COVID-19 gives the lie to global health expertise. The Lancet, 395(10231), 1189.
9. Dalton, L. , Rapa, E. i Stein, A. (2020.). Zaštita psihičkog zdravlja djece kroz učinkovitu komunikaciju o COVID-19. Lancet, 4, 346 – 347.
10. De Young, A.C. i Landolt, M.A. (2018). PTSP u djece mlađe od 6 godina. Current Psychiatry Reports, 20 (11). 97.
11. Desmond, C., Sherr, L., Cluver, L. (2020). Covid-19: Accelerating recovery. Vulnerable Children and Youth Studies, 1–6.
12. Divala, T., Burke, R. M., Ndeketa, L., Corbett, E.L., i MacPherson, P. (2020). Afrika se suočava s teškim izborima u odgovoru na COVID-19. Lancet.

13. Duan, L., Shao, X. J., Wang, Y., Huang, Y. L., Miao, J. X., Yang, X. P., Zhu, G. (2020). An investigation of mental health status of children and adolescents in china during the outbreak of COVID-19. *Journal of Affective Disorders*, 275. 112–118.
14. Ehlers, A., Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38(4), 319–345.
15. Eiguren, A., Idoiaga, N., Berasategi, N., and Picaza, M. (2020). Exploring the social and emotional representations used by the elderly to face the COVID-19 pandemic.
16. Eisenberg, N., Guthrie, I.K., Fabes, R.A., Reiser, M., Murphy, B.C., Holgren, R., Maszk P, Losoya, S. (1997). The relations of regulation and emotionality to resiliency and competent social functioning in elementary school children. *Child Dev*.
17. Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6 (3-4). 169–200.
18. Garcia, C. (2020). Los psicólogos insisten: “Si se flexibiliza el estado de alarma, los niños deben ser los primeros en salir” [Psychologists insist: "If the state of alarm is relaxed, children should be the first to leave"]. *El País*.
19. Gittings, L., Toska, E., Medley, S., Cluver, L., Logie, C.H., Ralayo, N., Chen, J. i Mbithi-Dikgole, J. (2021). 'Now my life is stuck!': Experiences of adolescents and young people during COVID-19 lockdown in South Africa. *Glob Public Health*, 16:6. 947.-963.
20. Gómez de La Cuesta, G., Schweizer, S., Diehle, J., Young, J., Meiser-Stedman, R. (2019). The relationship between maladaptive appraisals and posttraumatic stress disorder: A meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1), 1620084.
21. Govender, K., Cowden, R. G., Nyamaruze, P., Armstrong, R. M., Hatane, L. (2020). Beyond the disease: Contextualized implications of the COVID-19 pandemic for children and young people living in Eastern and Southern Africa. *Frontiers in Public Health*.
22. Grechyna, D. (2020). Health threats associated with children lockdown in Spain during COVID-19. *SSRN Electron. J*.
23. Hankivsky, O., Kapilashrami, A. (2020). Beyond sex and gender analysis: an intersectional view of the COVID-19 pandemic outbreak and response. *Mspgh.Unimelb. Edu. Au*.
24. Hankivsky, P. (2020). Using intersectionality to understand who is most at risk of COVID-19. *Findanexpert.Unimelb.Edu.Au*.

25. Hodes, R., Morrell, R. (2018). Incursions from the epicentre: Southern theory, social science, and the global HIV research domain. *African Journal of AIDS Research*.
26. Howes, C. (2020). Social-emotional classroom climate in child care, child-teacher relationships and children's second grade peer relations. *Soc. Dev.* 9, 191–204.
27. Hu, T., Zhang, D., & Yang, Z. (2015). The relationship between attributional style for negative outcomes and depression: A meta-analysis. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 34(4), 304–321.
28. Idoiaga Mondragon, N., Berasategi, N., Eiguren, A., & Picaza, M. (2020). Exploring children's social and emotional representations of the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11.
29. Idoiaga Mondragon, N., Sancho, N. B., Santamaria, M. D., & Munitis, A. E. (2020). Struggling to breathe: A qualitative study of children's wellbeing during lockdown in Spain. *Psychology & Health*.
30. Idoiaga, N., Gil de Montes, L., and Valencia, J. (2017). Ebola in the public sphere: a comparison between mass media and social networks. *Sci. Commun.* 39, 101–124.
31. Jiao, W., Wang, L., Liu, J., Fang, S., Jiao, F., Mantovani, M. i sur. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *J. Pediatr.* 211, 264–266.
32. Jiloha, R. C. (2020). COVID-19 and mental health. *Epidemiol. Int.* 5. 7–9.
33. Kelley, M., Ferrand, RA , Muraya, K., Chigudu, S. , Molyneux, S. , Pai, M., Barasa, E. (2020). An appeal for practical social justice in the COVID-19 global response in low-income and middle-income countries. *The Lancet Global Health*.
34. Koopman, H. M., Baars, R. M., Chaplin, J., and Zwinderman, K. H. (2004). Illness through the eyes of the child: the development of children's understanding of the causes of illness. *Patient Educ. Couns.* 55. 363–370.
35. La Freniere, P. (2013). Children's Play as a Context for Managing Physiological Arousal and Learning Emotion Regulation. *Psihologijske teme*, 22 (2). 183-204.
36. Lokot, M., Avakyan, Y. (2020). Intersectionality as a lens to the COVID-19 pandemic: Implications for sexual and reproductive health in development and humanitarian contexts. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 28(1), 1764748.
37. Magome, M. (2020). South Africa begins easing one of the world's strictest lockdowns. *The Globe and Mail*. Dostupno na: <https://www.theglobeandmail.com/world/article-south-africa-begins-easing-one-of-the-worlds-strictest-coronavirus/>, (05.04.2022.)

38. Markuš, M. (2010). Socijalna kompetentnost – jedna od ključnih kompetencija. *Napredak*, 151 (3-4). 432-444.
39. Marston, C., Renedo, A., Miles, S. (2020). Community participation is crucial in a pandemic. *The Lancet*, 395(10238), 1676–1678.
40. Mathews, A., Mackintosh, B. (1998). A cognitive model of selective processing in anxiety. *Cognitive Therapy and Research*, 22(6). 539–560.
41. Meiser-Stedman, R., McKinnon, A., Dixon, C., Boyle, A., Smith, P., Dalgleish, T. J. (2019). A core role for cognitive processes in the acute onset and maintenance of post-traumatic stress in children and adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 60(8). 875–884.
42. Meiser-Stedman, R., Smith, P., Bryant, R., Salmon, K., Yule, W., Dalgleish, T., Nixon, R. D. V. (2009). Development and validation of the child post-traumatic cognitions inventory (CPTCI). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(4), 432–440.
43. Menendez, C., Gonzalez, R., Donnay, F., Leke, R. G. F. (2020). Avoiding indirect effects of COVID-19 on maternal and child health. *The Lancet Global Health*.
44. Moore, E. (2020). Family dynamics in multi-generational households during Covid-19. *The Daily Maverick*.
45. Morrell, R., Jewkes, R., Lindegger, G. (2012). Hegemonic masculinity/masculinities in South Africa: Culture, power, and gender politics. *Men and Masculinities*. 1–20.
46. Nilsson, M., Griggs, D., Visbeck, M. (2016). Policy: Map the interactions between sustainable development goals. *Nature*, 534(7607). 320–322.
47. Oosterhoff, B., Palmer, C. A., Wilson, J., Shook, N. (2020). Adolescents' motivations to engage in social distancing during the COVID-19 pandemic: Associations with mental and social health. *Journal of Adolescent Health*, 67. 179–185.
48. Pakpour, A. H., Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *J. Concurr. Disord*.
49. Pavone, P., Giallongo, A., La Rocca, G., Ceccarelli, M., and Nunnari, G. (2020). Recent COVID-19 outbreak: effect in childhood. *Infect. Dis. Trop. Med*.
50. Piórkowska, M., Wrobel, M. (2017). Basic Emotions. In book: *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, Editors: Virgil Zeigler-Hill, Todd K. Shackelford.
51. Rajabi, M. (2020). Co-Space Iran Report 01: Covid-19 worries, parent/carer stress and support needs, by child special educational needs and parent/carer work status.

52. Ravens-Sieberer, U., Kaman, A., Erhart, M., Devine, J., Schlack, R., & Otto, C. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on quality of life and mental health in children and adolescents in Germany. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 1–11.
53. Rezić, L. (2006). Emocionalni razvoj djeteta - Kako pomoći djetetu da se snađe s onim što se događa u njemu i oko njega?. *Dijete, vrtić, obitelj*, 12 (45). 7-9.
54. Richardson, E.T., Barrie, M.B., Kelly, J.D., Dibba, Y., Koedoyoma, S., Farmer, P.E. (2020). Biosocijalni pristupi pandemiji ebole 2013.-2016 . *Zdravlje i ljudska prava*, 18 (1).
55. Salmon, K., Bryant, R. A. (2002). Posttraumatic stress disorder in children: The influence of developmental factors. *Clinical Psychology Review*, 22(2). 163–188.
56. Saurabh, K., Ranjan, S. (2020). Compliance and psychological impact of quarantine in children and adolescents due to Covid-19 pandemic. *The Indian Journal of Pediatrics*, 87. 532–536.
57. Scheeringa, M.S. (2003). Istraživački dijagnostički kriteriji za dojenčad i predškolsku djecu: proces i empirijska potpora. *Journal of the American Academy of Child i Adolescent Psychiatry*, 42(12). 1504 – 1512.
58. Schmidt, S. J., Barblan, L. P., Lory, I., Landolt, M. A. (2021). Age-related effects of the COVID-19 pandemic on mental health of children and adolescents. *European Journal of Psychotraumatology*, 12(1), 1901407.
59. Senghore, M., Savi, MK, Gnangnon, B, Hanage, WP, Okeke, IN (2020). Iskorištavanje spremnosti Afrike za sljedeću fazu pandemije COVID-19. *The Lancet Global Health*.
60. Shefer, T., Clowes, L., Stevens, G. (2014). *Journal of Psychology in Africa Men in Africa : Masculinities, Materiality and Meaning Men in Africa*, (January 2015). 37–41.
61. Vacik, H. W., Nagy, M. C., and Jessee, P. O. (2001). Children’s understanding of illness: students’ assessments. *J. Pediatr. Nurs.* 16. 429–437.
62. Vasileva, M., Alisic, E., De Young, A. (2021). COVID-19 unmasked: preschool children’s negative thoughts and worries during the COVID-19 pandemic in Australia, *European Journal of Psychotraumatology*. 12:1.
63. Vidal, M. (2020). Todo el mundo en Wuhan padece un trauma [Everyone in Wuhan suffers from trauma]. *El País*. Dostupno na: <https://elpais.com/sociedad/2020-04-10/todo-el-mundo-en-wuhan-padece-un-trauma.html>, (10.04.22.)

64. Višnjić-Jevtić, A. i Visković, I. (2021). Roditeljstvo u vrijeme pandemije COVID-19: Perspektiva roditelja djece rane i predškolske dobi. *Metodički ogledi*, 28 (1), 11-38.
65. Vranjican, D., Prijatelj, K. i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak*, 160 (3-4), 319-338.
66. Wagner-Egger, P., Bangerter, A., Gilles, I., Green, E., Rigaud, D., Krings, F., i sur. (2011). Lay perceptions of collectives at the outbreak of the H1N1 epidemic: heroes, villains and victims. *Public Underst. Sci.* 20. 461–476.
67. Waite, P., Patalay, P., Moltrecht, B., McElroy, E., & Creswell, C. (2020). Covid-19 worries, parent/carer stress and support needs, by child special educational needs and parent/carer work status.
68. Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., and Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *Lancet* 395, 945–947.
69. Williamson, V., Creswell, C., Fearon, P., Hiller, R.M. , Walker, J., Halligan, S.L. (2017). Uloga roditeljskog ponašanja u posttraumatskom stresnom poremećaju u djetinjstvu: metaanalitički pregled. *Pregled kliničke psihologije* , 53. 1 – 13 .
70. Zhou, S. J., Zhang, L. G., Wang, L. L., Guo, Z. C., Wang, J. Q., Chen, J. C., Liu, M., Chen, X., Chen J. X. (2020). Prevalence and socio-demographic correlates of psychological health problems in Chinese adolescents during the outbreak of COVID-19. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 10.

ŽIVOTOPIS

OSOBNI PODACI

Ime i prezime: Anđela Marinović

Datum i mjesto rođenja: 16. studenoga 1995.godina, Zadar

Adresa: Gorica 141, 23206 Sukošan

Telefon: 092/341-2553

E-mail: andela.marinovi95@gmail.com

OBRAZOVANJE

2002. - 2010. Područna škola Gorica (Osnovna škola Galovac)

2010. - 2014. Ekonomsko – birotehnička i trgovačka škola Zadar (smjer- Poslovni tajnik)

2016. - 2020. Fakultet Rani i predškolski odgoj i obrazovanje – Preddiplomski sveučilišni studij

2020. - 2022. Fakultet Rani i predškolski odgoj i obrazovanje – Diplomski sveučilišni studij

POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA

POPIS SLIKA

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model razvoja.....8

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Osnovne primarne emocije.....10

POPIS TABLICA

Tablica 1. Komparacija utjecaja pandemije u različitim zemljama.....29